

*Den Skara stifts- o. landskapsleksikon
från förf.*

**KRÖNIKEBRUNNEN
I SKARA**

Krönikebrunnen i Skara

År 1939 fick Skara sin torgbrunn. På ett fylligt sätt skildras runt den Skaras historia. Då ingen ingående beskrivning nu (1977) finnes att tillgå har Skara kulturnämnd funnit det vara av behov att omtrycka f. rektor Sanfrid Welins beskrivning av brunnen, som infördes i Skara stifts julhälsningar 1939. Welin dog verksam in i det sista vid 98 års ålder 1954. Här följer Welins skildring.

Krönikebrunnen

i Skara

Varje självmedveten stad vill i våra dagar vara prydd med en konstnärlig torgbrunn eller annat monument. Skara har velat vara med i detta avseende, och detta kan ju vara desto mer förklarligt, som staden gör anspråk på att vara ett kulturcentrum. Den har önskat framträda inför världen även med den uttrycksform för kulturen, som heter konst.

Så kom det till, att staden fick den vackra torgbrunn, som professor Nils Sjögren skapat. Symboliskt har den fått sin plats på Stortorget, nära domkyrka och läroverkshus, stadens förnämligaste byggnader, representerande dess ställning i stift och bygd.

Det mest framträdande hos brunnen är den mäktiga urn- eller degelformen. Själv har konstnären förklarat meningen med denna: "Liksom Skara sedan urminnes tider varit ett centrum för kult, vetenskap och fostran, har jag tänkt mig, att stadens brunn skall likna en av dessa hemlighetsfulla deglar, i vilken de smälta ädla metallerna blandas och sjuda." Kanske verkar urnan tung vid första anblicken, men så har denna just genom sina stora ytor berett utrymme till en ovanligt rik bildframställning från stadens långa och händelserika historia. Den till synes tunga formen löser upp sig i en

mängd konstnärligt formade figurer i hög relief. Redan på långt håll ser man det livliga spelet av dagrar och skuggor, framför allt när solen belyser monumentet.

Man behöver inte länge beskåda figurframställningen, för rän man märker, att det framför allt är stifts- och skolstaden, som skildras. Det är kanske endast en enda detalj, som saknar samband med det religiösa livet och ungdomens fostran.

*

De viktigaste dragen av stadens historia framställas i trene bildserier, en större på degelns mitt, en mindre upptill och en ännu mindre nedtill. De båda förra bildar tillsammans en fortlöpande krönika, därvid den större serien skildrar de viktigaste händelserna, medan den mindre utfyller den större. Den nedersta visar delar av själva staden, där människorna levat och händelserna utspelats.

Historiskt sett har bildserierna sin början å den mot nordväst vända sidan.

När Skara stad grundades, vet man inte, blott att det skedde i gråaste forntid. Den träder fram, om också svagt, i historiens ljus ungefär samtidigt som kristendomens ljus börjar lysa över landskapet. Därför börjar också bildkrönikan med kampen mellan hedendom och kristendom. I övre serien får vi några påminnelser om den gamla asaläran: Heimdal blåser i sitt horn, Odin rider på sin åttafotade Sleipner, och i fjärran skymtar bron Bifrost, regnbågen, asagudarnas väg ned till Manhem. I Skara fanns ett berömt Frötempel. Då Frö eller Frej var fruktbarhetens gud, var ju ett sådant tempel naturligt i den fruktbara västgöta-slättens huvudort. Emellertid kom biskop Eginu från Dalby i Skåne, som redan var kristnat, och satte eld på det hedniska templet. Detta visas i den stora bildserien, där man ser, hur mäktiga lågor från det stora templet stiger mot höjden, omvärvande den grovt snidade gudabilden. Av själva templet ser man föga, endast obetydliga rester. Nedanför till höger om biskopen

förberedes en hednisk kulthandling. En offerpräst med kniven i hand står färdig att slakta en bock. Korpar, som vant sig att frossa på offerdjurens kroppar, håller sig redan framme. En sitter på prästens ena axel, några andra på en tempelbåge. Striden börjar luta till kristendomens förmån. I övre serien rider Odin in i tempellågorna – en symbol för hedendomens försvinnande.

Å andra sidan de väldiga lågorna synes en annan ryttare. Det är den mäktige Ragnvald Jarl i Skara. Han kommer från Norge, där han av den kristne konungen Olaf Tryggvesson fått löfte om dennes syster Ingeborg till maka under villkor, att han låter döpa sig och mottager kristna läran. Detta hände omkring år 1 000. Framför och invid hästen visa sig på avstånd ett par män i jarlens följe. Vi förstår, att Ragnvald var en verklig storman, och han använder nu sitt stora inflytande till att främja kristendomen i jarladömet Västergötland. I samma övre krönika synes vidare, hur missionärer anländer från tvenne håll, påminnande om, att vårt landskap fått sin kristendom dels från Tyskland och dels från England, något som man känner bl. a. av namn och kyrkobyggnadskonst.

I stora krönikan ser vi en apostel, som höjer sitt krucifix, medan han talar till folket, som lyssnande samlats omkring honom. Offerprästen hejdar sig i sin gärning och söker hålla en av åhörarna tillbaka genom att fatta tag i hans mantel. Att en av lyssnarna, den som vänder ryggen mot åskådaren, är fiskare, kan man se av nätet och de två fiskarna vid hans fot.

Visserligen håller sig hedendomen kvar i en del bygder, men kristendomen stadgas dock tämligen snart i Västergötland. Något större motstånd mot denna synes inte ha rests. Skara blir biskopssäte med många framstående målsmän för det stora stiftet, som omfattade hela Västergötland jämte Dal och Värmland, de senare kristnade från det förra. Främst bland de medeltida biskoparna får kanske Brynolf Algotsson anses vara, här på brunnen framställd som en

vacker manlig typ med energiska drag. Han håller en hoprullad skrivelse, försedd med vidhängande sigill. Brynolf, själv tillhörande en mäktig västgötsläkt, styrde sitt stift med stor framgång under en tid av nära 40 år. Han var en betydande latinsk skald, den förste kände skalden bland dem, som sänt vackra sånger och psalmer från biskopsstolen i Skara. Brynolf blev 1492 translaterad, d. v. s. hans kvarlevor fördes under högtidliga former till en värdigare plats än den ursprungliga. En sådan akt betraktades ofta under medeltiden som liktydig med att vederbörande blev helgon. Men verkligt helgonförklarad lär Brynolf icke ha blivit.

Snart byggdes kloster i Västergötland, tillsammans fem, därav två i Skara, ett dominikankloster 1234 och ett franciskankloster 1242. Närmast till höger om Brynolf märkas trenne munkar med kåpor, radband och krucifix. De är i livligt samspråk, troligen om en religiös fråga. Den ivrigaste av dem vill med bibeln i hand bevisa, att hans uppfattning är den riktiga. Utom dessa tre skymtar i bakgrunden en hel del munkar. Denna scen vill framhålla den stora betydelse, som munkväsendet hade i våra bygder under medeltiden.

Hittills har man endast sett bilder med religiöst motiv. Men nu kommer ett socialt inslag. Det är bilder, som belyser den största händelsen av riksviktig art, som inträffat i stadens historia. Under sin eriksgata utfärdar konung Magnus Eriksson år 1335 i Skara en förordning, varigenom de sista resterna i Sverige av träldomen avlysas. Men även denna händelse hade en religiös grund, såsom det ock heter i förordningen: Till Guds och jungfru Marias ära och till ro för vår faders och farbroders själar stifta vi det till rätt och lag, att allt man- och kvinnkön, som av kristen man och kvinna födes, må aldrig i Västergötland och Varend vara träl eller trälinna eller bära detta namn, ty såsom Gud har frälsat oss från hedningar och hedendom, så har han ock frälsat trälarna."

I lilla serien, ovan munkarna, ser man, hur konungen

kommer ridande i spetsen av sitt följe. I den stora serien framställs, hur han stigit ned av hästen och lyfter upp en man och en kvinna ur trälldomens förnedring.

Skolan träder nu fram i bildverket. I stora krönikan synas två unga män befinna sig på vandring till universitetet i Paris för att där fortsätta de studier, som de påbörjat i Skara domskola. "Ad studium parisiense" står det, vilket betyder: Till studier i Paris. Redan biskop Brynolf Algotsson hade studerat därstädes och jämte honom många kända kyrkomän från Skara stift. Detta ägde där under 1400-talet ett "kollegium", väl närmast ett studenthem efter vår tids uttryckarsätt. Även Ärkestiftet och Linköpings stift hade sådana kollegier i Paris. Sverige ägde ju icke eget universitet förrän 1477. Paris betecknas å urnan genom den förnämliga kyrkan Notre Dame och några byggnader.

I lilla krönikan härövan ser man den sedermera helgonförklarade Birgitta, som år 1349, strax före sin avresa till Rom, besökte Skara och vid biskop Brynolf Algotssons grav i domkyrkan den 2 februari hade en av sina uppenbarelser. Denna symboliseras av strålar från höjden. Birgitta arbetade mycket för att få biskopen förklarad som helgon.

Så slutar medeltiden, och vi kommer in i nyare tiden.

I stora serien möter vi bildframställningens till synes, även till storleken, mäktigaste gestalt, Jesper Svedberg, Skara stifts märkligaste biskop och en av svenska kyrkans i andlig mening resligaste personligheter. Välsignande lyfter han sin ena hand. Är det kyrkan och skolan han välsignar? Om båda vårdade han sig i hög grad under den långa episkopala tiden av 32 år. I den motsvarande lilla serien ser man dels den gamla enkla skolbyggnaden från tiden för gymnasiets inrättande 1641, vilken dock reoverats 1722 efter den svåra branden 1719, och dels domkyrkan, sedd från sydväst, jämte en närliggande byggnad. Avsiktligt har konstnären ställt urnan så, att Jesper Svedberg vänder sig mot domen och den nuvarande skolan.

Ett litet fel på konstverket må här påpekas. Biskopen är prydd med biskopskorset. Detta ingick emellertid inte i den biskopliga skruden förrän 70 år efter Jesper Svedborgs död. Men konstnären försvarar sig med, att det starkt framhåller det biskopliga ämbetet. Och den stora allmänheten torde icke ha minsta olägenhet av det för tidigt anbragta korset.

Så en skolbild i stora krönikan. Skara-lektorn, vid avskedet titulärprofessorn, Sven Hof står i katedern och undervisar några lärjungar. Hof var en av Skara skolas allra främsta lärare, dessutom vetenskapsman, särskilt på språkforskningens område. Han kan också räknas som grundare av de samlingar, som ingår dels i läroverkets naturaliesamlingar och dels i Västergötlands museums kulturhistoriska samlingar. Hof var lärare 1738–1757.

Bland Hof's lärjungar finner vi – längst till höger – en yngling, som sedan skulle framträda som en av vårt lands största skalder – Johan Henrik Kellgren. Han var under fem års tid skaradjäkne och började redan som sådan skriva vers. På bilden spelar han på en lyra med blicken riktad mot en ädelt formad kvinnogestalt, hans sångmö – samtidigt väl också erinrande om Kellgrens mest beundrade dikt, Den nya skapelsen.

I lilla krönikan får man en annan bild från 1700-talets Skara, en häst invid en byggnad. Sexton år efter det Sven Hof i förtid tagit avsked från skolan anställes där som lektor naturvetenskapsmannen Peter Hernqvist, lärare 1773–1808. Han hade i Frankrike gjort djupgående studier i djurmedicinen. Året efter sin anställning i Skara upprättade han å Brogården på det forna franciskanklostrets grund, en veterinärskola, som blev Sveriges första och ägde bestånd till slutet av 1800-talet. I samband härmed erhöll han professors namn, heder och värdighet.

En tredje ryktbar Skara-lektor, Gunnar Wennerberg, fängslar nu vår uppmärksamhet, där han i stora bildserien smärt och reslig och med tankfulla drag visar sig på skol-

trappan. Under sin lektorstid – 1849–65 – gjorde sig denne framstående musiker och skald även känd som en stor ungdomsvän och utmärkt pedagog.

I lilla serien ovan honom får vi den sista bilden ur stadens historia, den första järnvägens tillkomst 1874. Man ser det lilla tåget och i ett litet rum några resande. Järnvägen bragte den förut mycket isolerade staden i närmare förbindelse med den yttre världen och främjade därigenom dess utveckling.

Slutet av de båda bildserierna flyter här omärkligt samman med deras början. "Ytterligheterna beröra varandra."

Längst ned, skymtar en del hus från Skara under flydda tider, en stad som kanske mer än de flesta gamla städer i vårt land varit utsatt för brand och fiendehand. De många eldsvådorna, som härjat staden, åskådliggöras genom lågor, som slår upp från en del byggnader. De största är de lågor, som betecknar den ohyggliga branden 1719, då hela staden med undantag av några få hus blev ödelagd.

*

Som vi sett, är det ett rörligt liv i myllret av gestalter och händelser från Skaras snart tusenåriga historia å den mäktiga bildurnan. Denna är ett värdigt monument som starkt skiljer sig från de flesta offentliga konstverk genom sin bildriksdom. Medan man med en kanske flyktig blick ser flertalet andra, måste man här gå in i detaljer för att få ett begrepp om det hela.

Men monumentet är inte blott ett originellt verk utan framför allt ett stort konstverk. Det intygas av alla omdömesgilla. Tyngst vägande i detta avseende är väl, att Kungl. Akademien för de fria konsterna samtidigt som den beviljade ett betydande belopp ur Wikanderska fonden för monumentets utförande, förklarade, att "professor Sjögrens förslag vore ett verkligt lyckokast, och lyckönskade staden till att erhålla ett konstverk av utomordentligt högt värde". Skara

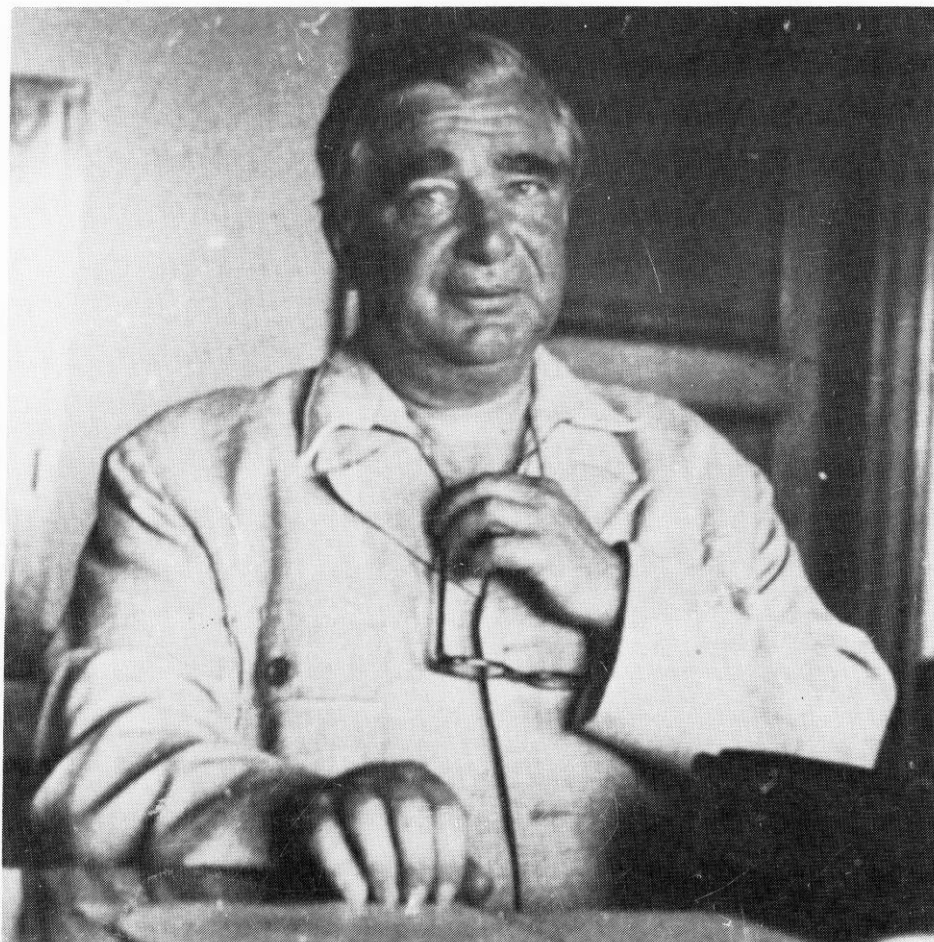
har erhållit en verklig sevärdhet. Den har fått huvuddragen av sin historia gjutna i skimrande brons, till glädje för invånarna själva och dem, som besöker staden.

Monumentet är ock en "brunn", en vattenkonst. När årstiden så medger, stiger vattnet i en hög bubbla upp där ovan och strilar sedan utför alla kanterna, liksom sättande liv i de historiska figurerna.

Konstnären har under Jesper Svedberg signerat sitt verk, som är utfört under åren 1935–1937. Där finns även uppgiften, att Herman Bergman i Stockholm gjutit brunnen 1939. Det bör här tilläggas, att han gjort detta på ett utomordentligt förtjänstfullt sätt. – Brunnskaret är utfört i Marums-granit av Bröderna Lindqvists stenhuggeri i Skara.

Brunnen invigdes under synnerligen vackra och värdiga former och under en ofantlig tillslutning från allmänhetens sida den 17 september 1939, därvid densamma överlämnades till staden som gåva av "Föreningen för åstadkommande av ett monument i Skara".

Medel till brunnen, som kostar omkring 70.000 kronor, har föreningen fått från flera håll. Skaraborgs läns sparbank har anslagit 27.100 kronor och Konstakademien 25.000 kronor. Återstoden har lämnats i större eller mindre poster av välvilliga och för stadens bästa nitälskande personer, fränsett det som utgått av föreningens egna medel.

Nils Sjögren

Skara kulturnämnds skriftserie nr 1

Västergötlands Tryckeri, Skara 1977